

Ana Schnabl

SOVE NISO, KAR SE ZDIJO ALI RAZSVETLJENSKA REVOLUCIJA Z DE SADOM

Konec lanskega leta je francoska vlada za narodni zaklad razglasila rokopis velikega, menda »pornografskega« romana Markiza de Sada *120 dni Sodome*. Da, natanko tisto delo, ki ga nihče ni bral, a ga vsi sumljivo dobro poznajo – če ne drugače, preko filmske adaptacije Piera Paola Pasolinija. Francozi so s tem hoteli preprečiti prodajo rokopisa na dražbi in zagotoviti, da delo končno ostane v Franciji. Izjemna francoska gesta, seveda, in če bi o njej hoteli razpravljati cinično, bi jo razumeli zgolj kot izraz specifične francoske kulturne konservativnosti, ki se je pripravljena kititi tudi z najhujšimi, najbolj antihumanističnimi ekscesi – dokler jih je pač podpisal Francoz. Ker pa nočem biti cinična, gesto razumem tudi kot kanonizacijo de Sadovih del, ki v zadnjih desetletjih, potem ko je večina držav preklicala prepovedi tiska in distribucije, vzbujajo čedalje več zanimanja. Še več, z gesto so Francozi de Sada postavili ob bok ključnim avtorjem francoske revolucije in razsvetljenstva.

Pardon, de Sadova dela, dela pornografa, nasilneža in norca, kot ključna razsvetljenska dela?

Točno tako.

Na predvečer začetka revolucije, v prvih dneh julija 1789, naj bi dotlej že več kot desetletje v Bastiljo (v ironično imenovani »stolp svobode«) zaprti Markiz de Sade skozi okno vpil, da zapornikom režejo vratove. Informacija je vznemirila ljudske množice, ki so se zbirale pod trdnjavo, za prestopek pa je bil de Sade kaznovan s premestitvijo v norišnico na obrobju Pariza. Premestitev je bila tako hitra, da je bil za seboj prisiljen pustiti svoje največje dragocenosti, med njimi rokopisni zvitek »Šole libertinstva«. Po njegovih lastnih besedah »najbolj nečista zgodba, ki je bila kdaj napisana«, se nikdar več ni vrnila k njemu, sam pa je revolucijo preživeljal po norišnicah in zaporih, kjer

je nato – tudi kot član Nacionalnega konventa, ki je leta 1792 razglasil francosko republiko – ustvaril še svoja druga znamenita dela, *Justine* (1791), *Filozofija v spalnici* (1795) in *Juliette* (1799). Pomenljivo: zaradi *Justine* in *Juliette* mu je zapor brez sojenja odredil kar sam Napoleon.

Razlogov za to, da je monarhični stari režim de Sade zaprl, verjetno ni treba posebej obširno pojasnjevati. Redkih, škodljivih in skrajnih seksualnih praks, t. i. zločinov zoper javno moralo, z moralno podobo obsedena in z lažno zavestjo obtežena monarhija seveda ni mogla prenesti. Individualizem in libertinstvo, *javna raba uma*, amoralnost in emocionalna, družbena, intelektualna emancipacija načenjajo hierarhični red, ki ji je temelj vsakršne monarhije. Prav tako se zdi dolgočasno jasno, zakaj kot-da demokratična, nova liberalna ureditev de Sade zaradi njegovih del, torej njegovih zamisli, nikdar ni zares izpustila, pač pa ga zgolj predstavljala iz ustanove v ustanovo: čeprav je razsvetljencem, ki so hoteli s političnimi sredstvi uresničiti svoj projekt, ugajal de Sadov obešenjaški, zasmehljivi slog, ki je razkrinkaval natanko tisto lažno zavest, proti kateri so sami nastopali, niso mogli podpreti njegovega antihumanizma in vizije nasilnega človeštva. Navsezadnje jim je šlo za Razum in ne za pogojeni, srhljivo motivirani potop v mračne užitke.

Toda tukaj se očitnosti zapletejo.

Francoska revolucija je bila vrhunec in hkratni zlom razsvetljskega projekta, sežet v še danes priljubljenem geslu »svoboda, enakost, bratstvo«; ta vrh je na deklarativni ravni določala očaranost nad človekovimi pravicami in pravičnostjo, močjo razuma in logike, na kulturni ravni pa je proizvedel delirij srca, norost poželenja, blazni dialog med ljubeznijo in smrtjo v brezkončnem in brezcilnem zadovoljevanju apetitov. Michel Foucault je v *Zgodovini norosti v času klasicizma* opozoril, da sadizem ni ime prakse, ki bi bila tako stara kot Eros, temveč je masivno kulturno dejstvo poznega 18. stoletja, ki je vzbudilo velike dileme zahodne domišljije. Po njegovi oceni je sadizem torej najprej eros in s tem bistveno nerazumen, a bi se z njim težko strinjala najmanj Adorno in Lacan. Če pristanemo na to, da se je razsvetljenstvo izteklo – se torej pretočilo v množice in dokončno izparelo – v francoski revoluciji, potem bi moral biti sadizem natanko najvišja, skrajna točka razsvetljenstva, njegov goreči vrh. Tisti crescendo, ki ga filozofija, večna zamudnica, ni zmogla dovolj kmalu artikulirati ali predvideti, politika pa ne zares nositi in je njenega glasnika zato raje zaprla v omaro. Ali, če parafraziram Lacana, ki je utemeljil šokantno »etično« dvojico Kant – de Sade: de Sade je bil klozetirani kantovec. Revez Markiz za to breme najbrž ni vedel niti sam.

Immanuela Kanta sem na voziček kajpada pripela, ker razsvetljskega projekta nihče ni pripeljal višje (in bil pri tem napornejši) od njega. Razsvetljenstvo je, če mi dovolite adornoško parafrazo Kantove izpeljave, odstranitev odvisnosti od drugih – kar se tiče rabe uma in sploh vsega. Gre za samouravnavačo napredujočo rabo uma, sistematizacijo znanja, za pridobivanje koherence in izničenje kontradikcij; torej za proces iskanja ali proizvodnje načel, ki vodijo v enotnost misli. Po Adornu se razsvetljenstvo nanaša na sistem, ki je oblika vednosti, ki se najučinkoviteje spopada z dejstvi in podpira posameznikovo oblast nad naravo. Osrednji zakon razsvetljenstva je

razum, ključno načelo pa samoohranitev; nezrelost, nedoletnost torej pomenita zlasti nezmožnost preživetja. In kar je v Kantovem razumevanju oziroma viziji razsvetljenstva ključno: zakon razuma ne sledi nobenemu bistvenemu cilju, je brezinteresen, čisti formalizem. Oblast razuma je očiščena vsakršnih afektov.

Za tem ovinkom se Adorno presenetljivo obrne k Markizu de Sadu, ki docela živi in uteleša tisto rabo uma, ki je ne vodi nobena druga oseba, rabo uma, ki se upira temu, da bi bila od kogar koli odvisna. De Sade je uresničil inherentni potencial kantovske filozofske revolucije s tem, da je iskreno povnanjal glas vesti. De Sade je kulturni meščan, osvobojen pokroviteljstva – spomnimo se zgolj na njegovo znamenito geslo iz enega od pisem ženi (da, tudi ženo je imel): »Preklet naj bom, če se kadar koli spremenim.« A to seveda ni dovolj. Dokler je vest motivirana, njeno udejanjanje ne more izpolnjevati Kantove vizije brezinteresnega formalizma. Toda – in ta lacanovski *toda* je srčika de Sadovega razsvetljenstva – de Sade svoje vesti in želja ter vesti in želja svojih literarnih likov ni utemeljeval v patologijah oziroma patoloških interesih in motivacijah, njegova želja ni bila proizvod, temveč začetek. To pomeni, da se je, po Žižku, »sledil svojim željam« lahko scela uravnovesilo z zastrašujočim navodilom »izpolni dolžnost«.

Kantov hierarhični sistem je potemtakem podoben Markizovim orgijam, ki so, prosto po Adornu, organizacija življenja kot celote, ki je oropana vsakršnega substancialnega cilja. Ne gre za to, da bi si de Sadovi liki prizadevali najti užitek (užitek kot cilj) ali ga obrusiti, temveč za to, da ga *po dolžnosti* iščejo do nikdar srečnega konca. Na podeželju se zberejo, da bi eksternalizirali svojo za nas nedoumljivo, zase pa povsem brezinteresno vest. V *120 dni Sodome* libertinci uprizorijo vse fantazije, ki jih resničnost še lahko prenese, pa jim nič od tega ne prinese ne izpolnitve in ne užitka, ravno nasprotno, na repu realizacije jih čaka depresija brezkončnega ponavljanja zaradi ponavljanja samega. Z drugimi besedami, njihove orgije so forma brez vsebine, ravnajo tako, da lahko načela njihove volje (ki jih ni) vsaj v literaturi postanejo splošni zakon.

Razsvetljeni revolucionarji s konca 18. stoletja z de Sadom torej niso zaprli svojega nasprotnika, antijunaka časa, temveč avtorja, ki je pisal sadizem razsvetljskega zakona in človeka, ki je živel zakon sadizma. Saj veste, sove niso, kar se zdijo. Ker je bil Markiz de Sade najprej avtor in ne filozof, ni bil sova, ki bi odletela šele ob mraku, temveč sova, ki je že pred družbenimi prevrati dobro vedela, *kaj je to – razsvetljenstvo*. Če hočemo razumeti duha dobe, ki je pripeljala do revolucije in do njenega upravičenega nasilja, se ne smemo ustrašiti de Sadovega obešenjaštva, še manj pa mračnjaštva. Kajti razum, to ni nujno luč. Lahko je tudi mrak.